Iakttagelser över granskalbaggar i Västerdalarna

Av Bengt Ehnström

Följande ekologiska och biologiska notiser grundar sig på författarens under cirka 7 års tid utförda undersökningar av trädskalbaggar i Nås socken med omnejd i Västerdalarna.

Då det rationella skogsbruket helt omvandlat skogarnas utseende i dessa områden under de sista 20—30 åren, har jag fått söka mig till de få ställen där på grund av topografiska hinder för avverkningar relativt orörda skogspartier finns kvar. Inom ovan nämnda område förekommer på några ställen branta berg med urskogsliknande bestånd av gran, och därför har jag speciellt koncentrerat mina undersökningar till detta trädslag. Några dylika granområden finns även på andra ställen, där skogsägarna ännu ej brytt sig om avverkning på alltför avlägsna skogsskiften. Framför allt har jag sysslat med sållning av svampangripen bark, vilket speciellt under höst och vår givit gott resultat. Även på undersidan av *Polyporus pinicola,* som växt på granstubbar och liggande stammar har goda fångster gjorts. Så sent som i oktober har jag exempelvis funnit *Pteryngium crenatum* F. och *Atomaria sahlbergi* Sjöb. krypande framme på undersidan av grantickor.

Här nedan ges några exempel på några mera sällsynta skalbaggsarter i dessa granområden och anteckningar som jag gjort vid dessa fångsttillfällen. En del arter räknas till predatorer istället för ved- eller svampskalbaggar, de förtjänar dock att nämnas. De med asterisk utmärkta arterna var vid fångsttillfället nya för landskapet.

Neuraphes coronatus J. Sahlb. — Arten förekommer allmänt under svampangripen granbark på liggande stammar. Fynd föreligger även från sållprov tagna under björkbark inom området. Hos Palm (1951 p. 144) står: »Vielleicht nur zufällig in Baumstämmen». Jag har dock fått det intrycket att arten vanligen lever under trädbark. I sållprov tagna i förna har jag endast en gång träffat på arten.

Euconnus nanus Schaum.* undgår genom sin litenhet lätt upptäckt. Vid genomgång av sållmaterial får man därför breda ut ett mycket tunt lager på den vita duken, om dessa små scydmenider skall synas. Från ett sållprov taget under lös granbark på liggande stammar från Gräsbergets fäbodar i Nås, fick jag den 26/7 1961 2 exemplar av denna art.

Coryphium angusticolle Steph. förekommer ej sällsynt inom området speciellt på grova liggande granstammar med lös, delvis avfallen bark. Arten kan även hittas springande mitt i vintern på snön under blidvädersdagar. De flesta fynd är gjorda i september eller oktober.

Platycis minuta F. är en utpräglad höstart, som vid ett tillfälle påträffades i stort antal krypande på granstubbar vid Gräsbergets fäbodar den 14/8 1957. På samma lokal anträffades några exemplar även i en lindstubbe. Arten har sedan tagits som imago i augusti i av *Zimioma grossum* L. angripna granstubbar.

Dermestes palmi Sjöb.* — Arten övervintrar ej enbart vid förpuppningsplatsen inne i trädet utan även under barken på de träd där den utvecklats. En imago anträffades den 21/12 1960 vid Gussjön i Nås under barken av en stående gran, vilken i brösthöjd var angripen av kubröta. Inuti stammen fanns gamla rovstekelkolonier samt fragment av *Bius thoracicus* F. Angrepp av *Camponotus* fanns ej i detta träd och ej heller i närbelägna granstubbar, utan larven kan troligen även utvecklas i rovstekelkolonier. Ett fynd av en död imago i en rovstekelkoloni i en sälgstubbe vid Mejdåsen i Floda pekar i samma riktning.

Nemosoma elongatum L.* — Första gången jag fann arten var i en grangren med pågående angrepp av *Cryphalus abietis* Ratz. Fyndet gjordes vid Börtberget i Nås i februari 1955. Både imagines och en fullvuxen larv hittades vid detta tillfälle. Senare har jag funnit *Nemosoma* på smågranar med pågående angrepp av *Pityophthorus micrographus* L. Även i larvgångar av *Polygraphus poligraphus* L. har jag funnit döda imagines av *Nemosoma*.

Calytis scabra Thbg.* räknas på grund av sitt undangömda levnadssätt som en stor sällsynthet. Arten är dock funnen på flera lokaler i Nås, framför allt i tallågor med angrepp av *Tragosoma depsarium* L. I dessa lågor växer ofta resupinata tickor i de sprickor som bildats, då t.ex. trädet fallit över en sten och knäckts, och just på dessa tickor brukar de tröga skalbaggarna sitta och äta av tickans mjukare delar. En död imago anträffades dock i gran vid Gräsbergets fäbodar tillsammans med talrika imagines av *Ostoma ferruginea* L. i rotpartiet av en liggande stam med utbredda rötskador.

Zimioma grossum L. är en allmänt förekommande graninsekt både i Nås och Floda socknar. På de flesta lokaler är nästan alla passande rödmurkna granstubbar med tickor på utsidan angripna. I björkstubbar och liggande stammar av björk finns likaledes starka angrepp på samma lokaler. På gran går ofta larvgångarna in i tickorna på utsidan av stubben. Förpuppningen sker dock i hårdare ved nära utsidan eller inne i stubben mot en spricka där den nykläckta skalbaggen kan ta sig ut. Imagon är ett nattdjur, som efter mörkrets inbrott blir livlig och springer ganska snabbt omkring, trots att den under dagen gör ett ganska trögt intryck och helst gömmer sig under små lösa barkstycken på utsidan.

Thymalus limbatus F. lever i larvstadiet gärna under svampangripen granbark nära tickor. På tall går dock arten gärna in mellan årsringarna i starkt mycelhaltig ved. Den fullvuxna skalbaggen sitter på undersidan av *Polyporus pinicola* och äter sig ofta till hälften in i tickan. På grund av att spormjölet fastnar i skalbaggens starka behåring på kroppens översida kan arten vara vansklig att upptäcka där den finns.

Rhizophagus grandis Gyll. — På alla lokaler där *Dendroctonus micans* Kug. är hittad inom området, har även *Rhizophagus grandis* funnits i gångarna av denna barkborre. Både förpuppningsfärdiga larver och imagines har anträffats samtidigt på våren. Men det allmänna är tydligen att arten övervintrar som imago. Ofta finns sönderbitna larver av *Dendroctonus* på samma ställen där man hittar *Rhizophagus grandis*.

Pteryngium crenatum F. anmäldes redan av Wanntorp i Opusc. Ent. 1962 p. 58 från Nås. Arten är sedan dess anträffad på flera lokaler just på gamla granstubbar och sitter som redan nämnts gärna på undersidan av tickor eller uppehåller sig under svampangripen, men ganska torr granbark.

Atomaria subangulata J. Sahlb. sållades fram under svampangripen granbark den 17/10 1958 vid Stationsområdet i Nås.

Atomaria sahlbergi Sjöb. och *prolixa* Er. förekommer allmänt under svampangripen granbark och på undersidan av tickor på granstubbar och lågor av gran. I en gammal söndersprucken ticka på en granstubbe vid Mejdåsen hittades i juli 1961 6 exemplar av *Atomaria sahlbergi*. Arten hade tydligen utvecklats inne i tickan. Bägge arterna tycks övervintra som imago.

Enicmus apicalis J. Sahlb.* — Under jakt efter *Enicmus planipennis* A. Str. sållade jag fram 3 exemplar av den för Sverige nya arten *Enicmus apicalis* den 18/8 1962 vid Birtjärnsberget i Nås. Exemplaren fanns på en och samma ungefär 3 m höga granstubbe, som hade ett tjock *Hansenia*skikt under barken. Stubbens diameter i brösthöjd var 35 cm. Barkens konsistens var av det slaget som brukar tilltala *Zilora ferruginea* Payk. På samma stubbe fanns även *Enicmus rugosus* Hbst.

Ennearthron elongatulum Gyll.* tycks kräva mycellager gärna långt inne i stubbar för sin utveckling. Under lämpliga förutsättningar kan denna art förekomma i stor individrikedom. Under en exkursion tillsammans med Jägm. Stig Lundberg vid Mejdåsen påträffades talrika döda exemplar tillsammans med *Ennearthron laricinum* Mell. långt inne i en granstubbe i med mycel igenväxta springor. Arten kan dock leva på många olika sätt. Vid Gräsberget i Nås fanns talrikt med *Ennearthron elongatulum* i alla utvecklingsstadier den 3/8 1962 under svampangripen bränd björkbark. I Båtforsområdet, Upl. har jag sållat fram arten under ekbark och i Vuollerim, Lu. lpm. var arten allmän under barken på en lutande död tall med en *Hansenia*-liknande svamp.

Hallomenus binotatus Quens. — Imagines av denna art har påträffats på 3 lokaler i Nås under juni och juli månad på undersidan av grantickor.

Serropalpus barbatus Schall. betecknas som en av våra sällsyntaste barrträdsinsekter. Den är påträffad på flera lokaler inom området. Den enda gången som jag fångat en levande imago var i Snöå by i Järna, där en imago togs den 24/7 1954 då den flög runt en vanlig 75 W elljuslampa, som användes till fångst av nattflyn ungefär kl. 23.30 på kvällen. Arten togs först för ett exemplar av *Melanotus rufipes* Hbst., som även flyger på kvällen, men *Serropalpus* hoppade livligt omkring i fjärilshåven med hjälp av sina kraftiga bakben ungefär som *Orchesia* spp. Arten föredrager bränd gran och bägge gångerna som jag har haft tillfälle att undersöka brända granar i Nås har angrepp funnits vid rothalsen på 30—40 cm grova granar. Angreppet av *Serropalpus* är omöjligt att skilja från *Sirex*-angrepp, åtminstone på kläckhålens utseende. En del imagines av *Serropalpus* sitter dock döda i kläckhålen liksom *Sirex* och avslöjar vilken art som angreppet härstammar ifrån. Skalbaggsfragment är även hittade i av *Ips typographus* L. dödade granar.

Zilora ferruginea Payk. — Under gran- och tallbark med *Hansenia*-svamp är arten tidvis ganska allmän. Efter torksommaren 1955 blev arten plötsligt betydligt sällsyntare inom området. De sista somrarnas stora nederbördsmängder har dock gynnat svampväxten och *Zilora ferruginea* är nu återigen rätt vanlig på flera lokaler.

Hypophloeus suturalis Payk. är ej sällsynt under barken på av *Ips typographus* dödade granar. Denna predator förekommer ännu ett år efter angreppet av barkborren, och larverna till *Hypophloeus suturalis* kan tydligen livnära sig av andra insektslarver. Larverna är gula till skillnad från larverna av *Hypophloeus linearis* F., som har en gråaktig färg. Puppan till *Hypophloeus suturalis* är funnen i juli i mynningen av gångar efter *Trypodendron lineatum* Ol.

Bius thoracicus F. anträffas inom området speciellt i gnagmjölet av *Callidium coriaceum* Payk., men kan även leva hos andra trädinsekter. I Gräsberget hittades 6 imagines i slutet av maj 1960 under lös bark på en brandskadad, död gran, som var angripen av *Tetropium* spp., *Sirex* spp. och *Serropalpus barbatus*. *Bius*-larver har mycket vassa klor och kan klättra uppför stammen av stående träd fastän barken avlägsnats. Imagon röjer sig lätt genom sin starka karbollukt.

Tragosoma depsarium L. finnes överallt inom området där gamla tallågor finnes. Något överraskande var det att finna angrepp av arten även på gran. Efter en avverkning hade en grov granstock lämnats kvar på ett hygge. Veden hade antagit en konsistens, som tydligen tilltalade *Tragosoma*, och ungefär 10 st. kläckhål av arten fanns i stocken. Det intressanta är att *Tragosoma* på senare tid i Sverige uteslutande är uppgiven från tall. Enligt äldre anteckningar tycks arten dock ha tagits på gran även här (Lundblad 1949 p. 152). I Reitters Fauna Germanica IV p. 4 uppges likaledes att arten lever på gran. Jag har efter första fyndet av *Tragosoma*-angrepp på gran förgäves letat efter nya angrepp på detta trädslag.

Slutligen ber jag få framföra ett varmt tack till läroverksadj. Einar Klefbeck Falun, jägm. Stig Lundberg Stockholm, jägm. Thure Palm Uppsala och kontorsjef Andreas Strand Röa, för hjälp med bestämningar och för goda råd.

Zusammenfassung

Als Teilergebnis langjähriger Untersuchungen über die Coleopterenfauna an Fichten in West-Dalekarlien werden biologische und ökologische Notizen über eine Anzahl seltenerer Arten mitgeteilt. An einem 3 m hohen Fichtenstumpf wurden in *Hansenia*-Myzel unter der Rinde 3 Imagines von *Enicmus apicalis* J. Sahlb. (neu für Schweden) gefunden. Befall von *Serropalpus barbatus* Schall. am Wurzelhals von brandgeschädigten und vertrockneten Fichten war nicht selten.

Litteratur

Lundblad, O. 1949: Några faunistiska koleopternotiser av C. J. Schönherr. — Ent. Tidskr. **70.**

Palm, T. 1951: Die Holz- und Rindenkäfer der nordschwedischen Laubbäume. — Medd. från Statens Skogsforskn.-inst. **40,** nr 2.

Reitter, E. 1912: Fauna Germanica. IV. — Stuttgart.

Wanntorp, H.-E. 1962: Några intressanta skalbaggsfynd. — Opusc. Ent. **27.**